

► Itt kell megemlítenünk, hogy Przemysl-ben a Magyar és német hősök temetője „a világ legnagyobb kereszt-émlékműve a szétlőtt erőd romjaiból”⁶

„A kisvárdai zsinagóga 1901-ben épült Grosz (Szabolcs) Ferenc tervei alapján. Ma a Rétközi Múzeumnak ad helyet az épület.”⁷

Ungvár zsidó hitközsége már 1794-ben felépítette első zsinagógáját, amely az 1907-es nagy tűzvész áldozata lett. Az ungvári hitközség tervpályázatán Papp és Szabolcs építészek műve első díjat nyert; őket bízták meg a templom kiviteli tervezésével és a művezetéssel is. „Az új zsinagóga tervéhez csupán két elmosódott képeslap állt rendelkezésre.

Ezeket a szigorúan az ortodox izr. vallás szertartásaihoz alkalmazkodóan tervezett templom 900 ülőhellyel rendelkezik, központi fűtéssel és villanyvilágítással, külön csatornázással és vízvezetékekkel van ellátva.”⁸ Ma hangversenyeremként funkcionál.

A kisvárdai zsinagóga

Papp Gyula és Szabolcs Ferenc közös munkái a fentiekén kívül: Budapesten pályázatok: Áru- és Értéktőzsde, Szabadságharc emlékmű, Török-Bankház, Szakolcán Vendéglő és Kaszinó Pályázat, Léván Városi Vigadó és szálló, Nagymihályi Grósz-palota, Kisvárdán a Gazdasági és Kereskedelmi Hitelintézet, Ungváron a Korona-szálló, Nyírbátorban a Községháza és a Takarékpénztár, Szegeden Úttörő tér 7. Állami

Felsőipari Iskola, Szekszárdon Bezerédi István reformpolitikusnak állított emlékmű kivitelezési munkálatai.

Szabolcs Ferenc díjnyertes tervpályázata alapján a budapesti Róna utcai fővárosi bérházat, 1936-ban a Horthy (ma Bajcsy-Zsilinszky) Kórházat építette. Nyíregyházán Klár Samu földbirtokosnak is tervezett, a lakóház a Szabolcs és Széchenyi utca sarkán áll.

A mai napig megcsodálhatjuk az építészpáros munkáit: a Nyírvíz Palota felújítását 2010-ben fejezték be, a Geiger Béla által alapított és igazgatott Általános Hitelintézet (ma házasságkötő terem) szintén 2010-ben kapta új arcát.

Timár Éva

6 Gerle János, Kovács Attila, Makovecz Imre: A századforduló magyar építészete. Budapest, 1990. p. 153.

7 <http://akibic.hu/kozosseget/item/2710-zsinagogabol-neprajzi-muzeum>

8 Magyar Pályázatok 1906.(IV. évfolyam) 1. szám

ZSIDÓ TEMETŐK CSUTKAI CSABA ÉS SOMOS PÉTER FOTÓIN

A közelmúltban szinte azonos időben került a kezembe két hasonló témájú, de öt év különbséggel megjelent fotóalbum: **Somos Péter Kövek között** (Nyíregyházi Zsidó Hitközség, 2011) és **Csutkai Csaba Ahol szétoszlik a világosság** (Rétközi Múzeum, 2016) című könyve. (Az előbbi arcattervezője az azóta elhunyt Pristiyák József volt, az utóbbit Csutkai Márton tervezte.)

Nem vagyok művészeti kritikus, s nem értek a fotóművészethez. Egyszerű, laikus, de érdeklődő befogadó vagyok, aki szereti a szép fotókat, és – bár nem vagyok zsidó – valami különleges, mély lelki vonzódást érzek a zsidó temetők iránt. Ezért is örültem meg ennek a két igényes kiállítású könyvnek, melyekben fekete-fehér művészi fotók segítségével tehetünk képzeletbeli sétát azok között a sírkövek között, melyek egykor élt zsidó embertársaink emlékét őrzik. Somos Péter képei a nyíregyházi Kótaji úti temetőben készültek (az album második része a zsinagógában fotózott képeit tartalmazza), Csutkai Csaba a nyíregyházi temetőn

kívül fölkereste fényképezőgépével a kisvárdai, a nagykállói, az újfehértói, az olaszliszkai és a bodrogkeresztúri zsidó temetőt is. A két album nagyon leegyszerűsített üzenete azonos: Ahogyan Jákob évezredekkel ezelőtt emlékoszlopot állított feleségének, Ráchelnek, az utódok azóta is ugyanúgy állítanak elhunyt sze-

Csutkai Csaba felvétele

retteik hantjai fölé síremlékeket. Lehetnek akár egyszerű kőből vagy elegáns márványból, lehetnek szép, mives faragásúak avagy dísztelenek, de a halandó embernek a porba való visszatérésétől fogva a sírok ugyanazon a helyen maradnak, háborítatlanul. Akkor is, ha a késői unokák még látogatják, akkor is, ha már nincs, aki fölkeresse őket; akkor is, ha a sírköveket benőtte már a folyondár, s akkor is, ha szilárd, egyenes tartásuk megrogyott, és hajdani szépségüket kikezdté a semmit nem kímélő idő. Az albumok képeinek jelentése azonban ennél sokkal több, és külön-külön szemlélve a két fotósorozatot – számomra – meglepően és elgondolkodtatónan különböző. Talán azért van ez, mert ezek a fotók az én hitem szerint a két alkotó művészi és egyben személyes viszonyát is megfogalmazzák élethez és halálhoz, mulandósághoz és örökkévalósághoz, gyászhoz és megbékéléshez, élőkhez és holtakhoz...

Az egyik szembetűnő különbség a két album fotóinak tónusában mutatkozik meg. Somos Péter világosabb, lágyabb szürke árnyalatokat használ, finom átmeneteket és a fények játékát, Csutkai Csaba fotói sötétebb árnyalatúak, kontrasztosabbak, a kontúrok élesebbek. Somos Péter képei számomra valami szelíd, elfogadó belesimulást fejeznek ki a mulandóság egyetemes törvényszerűségébe, Csutkai Csaba sötétebb tónusaiban viszont a megélt kollektív gyász és a véglegesség érzésének komor fájdalmát érzem.

A másik – még a nem szakavatott néző számára is nyilvánvaló – eltérés a nézőpontokban és a látászögekben van. Somos Péter felvételein szinte egyáltalán nincsenek nagy tereket átfogó totálképek. Az ő lencséje egészen közel visz bennünket egy-egy sírkőhöz, mely előtt megállunk, és rácsodálkozunk a fotós szeme által kiválasztott részletek szépségére. A húros hangszert formázó különlegesen szép síremlékre, a sírkőre felfutó borostyánágakra, a kőbe faragott rózsákra, a gondosan kimunkált Dávid-csillagra, egy síremlék nemes vonalú csúcsívére, a mivesen szép és egyszerű hajlatokra vagy bonyolultabb kőfaragványokra, a díszítéssel is felérő gyönyörű héber betűkre. Mindez a már rég porladó kőfaragó mesterek szépérzékét és gondos munkáját di-

cséri, örök mentőt állítva a sírkövek alatt nyugvó ember egyszeri és megismételhetetlen életének.

Csutkai Csaba totálképein viszont a sírkövek sokasága nyugdöz le. Hol már-már metropolisnak ható sűrűségükkel, hol fegyelmezett nyugalommal, szilárd, egyenes tartásukkal, más fotókon pedig az évszázadok viszontagságait túlélő kődíszek szinte tobzódó szépségével. Egymáshoz közel, rendben és rendíthetetlenül állnak ezek a sírkövek. Erejük azonban nem elsősorban ebben rejlik, hanem a sokaságukban. Itt a fotók ugyanis – érzésem szerint – nem az egyes ember, hanem egy közösség emlékét és egy közösség holtában is megtartó erejét örökítik meg. Egy összetartó, egymást segítő és védő, szétszóratottságában is egységes közösséget. Ezek a sírkövek olyanok, mintha várakoznának. Várják az időről időre – s a fotókon is – megjelenő késői utódokat, akik ugyanazt a fegyelmezett hűséget sugallják, mint az idővel dacoló síremlékek. A világ minden tájáról ideérkezett leszármazottak öltözkűkkel, mozdulataikkal, arckifejezésükkel, a kezükben tartott imakönyvekkel, az évezredek átörökített és változatlanul megtartott rituáléval üzenik a porladó elődöknek: itt vagyunk, nem felejtünk, őrizzük a múltat, őrizzük és összetartjuk népünket. Magasztos, szívszorító, de olykor szívderítő pillanatokat is megörökített a fotós: a fiatalabb társába kapaszkodó öregember lépéseit a sírok között, a sírkövek előtt elmélyülten imádkozó férfiakat, egy kislíut, aki kipával a fején, de modern, csíkos pólóban áll telefont tartó, ám a hagyományoknak maradéktalanul megfelelő öltözkű édesapja mellett. De megörökítette a temetés és a temetőlátogatás rítusának egyéb kellékeit is: az egyszerű kétkerekű halottas kocsit, a rituális kézmosást és az ahhoz szükséges tárgyakat, a rabbik sírján elhelyezett kívánságcédulákat, égő és leégett mécseseket, egy nyi-

Somos Péter felvétele

tott héber imakönyvet – mindazt, ami teljessé teszi a tradíciókhoz való kötődés gondolatkörét.

Somos Péter fotóin – egyetlen kivételtől eltekintve – nincsenek emberek. Csak az ember keze nyoma mindenütt. Egyrészt ott van minden lefotózott síremléken a valaha élt és alkotott, a szépség és finomság iránt fogékony ember keze nyoma, másrészt ott van a ma élő emberé is: a leégett gyufaszálakban, a síron elhelyezett szép formájú kavicsban, a névtelen zsidó mártírok síremléke előtt gondosan megmetszett rózsabokron. A gyönyörűen kimunkált kovácsoltvas vázú padon, a holokauszt áldozatainak hófehér emlékfala közelében, nem ül senki. De ez az üres pad a ma élő embert várja. Várja, hogy leül, megpihen, és csak innen, távolabbról szemléli a bevésített neveket. Emlékezve, de már rezignált, csöndes bánattá szelídítve a fájdalmat. A sebeknek be kell gyógyulniuk. Mert a rózsabokor rügyezésre vár, a téli fák csupasz ágaira pedig szinte odaképzeli a kibomló leveleket, melyek között olyan sugárzón, szelíden és reményt adóan szűrődik át majd a fény, mint az album egyik leggyönyörűbb fotóján.

Ajánlom ezt a két könyvet zsidóknak és nem zsidóknak egyaránt. De különösen az utóbbiaknak. Mert egy olyan világba vezetnek el, ahová – valljuk be – méltatlanul kevesen zárandokolnak el közülünk. Pedig ezek a sírok némaságuk ellenére, vagy éppen ezért, sokszor világosabban fogalmaznak, mint a szavak...

Nyíregyháza, 2016. július 29.